

PŘEDMLUVA

Publikace „Trestní odpovědnost právnických osob v České republice – problémy a perspektivy“ se věnuje novému druhu právní odpovědnosti, a to odpovědnosti trestní, kterou s účinností od 1. 1. 2012 přinesl právníkům osobám zákon č. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim. Během několika let byl zákon opakovaně novelizován, ale přesto vyvolává stále četné otázky a polemiky.

Je to pochopitelné. Fenomén trestní odpovědnosti právnických osob je v kontinentálním právním systému, do kterého náleží i Česká republika, stále kontroverzní otázkou. Oproti anglo-americkému právnímu systému¹ kontinentálnímu právnímu systému není koncept trestní odpovědnosti právnických osob vlastní.

Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim představoval a představuje druhý krok k celkové reformě trestního práva po roce 1989. Prvním krokem bylo přijetí nového českého trestního zákoníku v roce 2009 (zák. č. 40/2009 Sb.). Na třetí krok, to jest přijetí zcela nového trestního řádu, který by nahradil mnohokrát a mnohokrát novelizovaný zákon č. 141/1961 Sb., trestní řád, stále ještě (psáno v dubnu 2019) čekáme.

Aplikace zákona o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim i po sedmi letech účinnosti vyvolává řadu otázek.

Které okolnosti vedly zákonodárce v zemích s kontinentálním právním systémem k postupnému přijetí konceptu trestní odpovědnosti právnických osob?

Do jaké míry bylo přijetí trestní odpovědnosti právnických osob nevyhnutelné, anebo jsme snad měli, či snad dokonce ještě máme, v této otázce možnost volby?

Je česká právní úprava trestní odpovědnosti právnických osob pozadu za vývojem evropského kontinentálního práva?

Má smysl zabývat se několik let po přijetí zákonné úpravy legitimitou přijatého řešení?

Zvolili jsme optimální způsob kriminalizace jednání právnických osob nebo přechod trestní odpovědnosti právnických osob na právního nástupce?

¹ Anglo-americký právní systém je obecné označení pro systém, který má své historické základy v „anglickém“ právu. Postupně se právo v USA počalo významně obsahově lišit a samo se stalo inspiračním zdrojem pro jiné státy země common law. Proto označení anglo-americký systém.

Zvolili jsme ten nejvhodnější způsob sankcionování korporací – vytvořil zákonodárce skutečně účinný, přiměřený a dostatečně odstrašující systém sankcí?

Platí zásada „*nemo tenetur*“ také v řízení proti právnickým osobám?

Z jakého důvodu vyloučil zákonodárce v řízení proti právnickým osobám institut nutné obhajoby?

Dochází v trestním řízení vedeném proti právnickým osobám skutečně k tzv. obrácení důkazního břemene?

To jsou jen některé ze stále živých otázek, stále palčivých problémů, kterým se tato monografie věnuje.

Cílem publikace je rozbor vybraných problematických témat a otázek právní úpravy trestní odpovědnosti právnických osob v České republice, jejich sankcionování i řízení proti nim, zasazení problematiky do evropského kontextu vývoje kontinentálního typu právního řádu, uvedení těchto problematických témat do kriminologických souvislostí, a nakonec i sumarizace námětů a doporučení k vhodnému legislativnímu řešení.

Záměrem autora je doplnit tradiční důraz na autoritativní výklad konkrétní právní úpravy obsažený v učebnicích a komentářích o alternativní pohledy na některé vybrané problémy. Tím se také otevírají dveře k diskusi vedoucí později k žádoucí změně právní úpravy.

Práce vychází z právního stavu a judikatury ke dni 1. 4. 2019.

V Praze, duben 2019

prof. JUDr. Jiří Jelínek, CSc.

KAPITOLA PRVNÍ

TRESTNÍ ODPOVĚDNOST PRÁVNICKÝCH OSOB – OTÁZKA STÁLE AKTUÁLNÍ

1.1. Úvodem – právnické osoby v souvislostech

V současné moderní, globalizované, kapitalistické ekonomice většina produktů a tržních služeb pochází z činnosti právnických osob (firem, korporací).² Důvody jsou čistě ekonomické.

Výroba je organizována ve firmách, protože efektivnost většinou vyžaduje výrobu ve velkém rozsahu, opatření značných finančních zdrojů, pečlivé řízení a monitorování probíhajících činností, říká devatenácté vydání uznávané americké monografie o ekonomii.³ Je to pochopitelné. Jednotlivec sám může těžko zvládnout různé specializované výrobní operace, opatřit potřebné finanční prostředky pro rozsáhlou výrobu, kontrolovat práci podřízených, a ještě řídit celý výrobní proces a obchodní otázky zároveň.

Právnické osoby se liší, pokud jde o jejich velikost, organizační strukturu, právní status, cíl jejich činnosti, existenci či neexistenci korporátní kultury, zacházení se zaměstnanci, a můžeme je rozdělovat podle mnohých dalších hledisek. Pro naše účely, tedy zkoumání problémů trestní odpovědnosti právnických osob, jsou více než tyto charakteristiky důležité jiné otázky, a to určité kriminologické a sociologické konsekvence spojené s činností korporací.

Právnické osoby, zejména velké mezinárodní korporace (společnosti, které vyrábějí zboží nebo poskytují služby ve více než jedné zemi, tzv. transnacionální korporace – *transnational corporations*), dominují ekonomickému životu v současné kapitalistické ekonomice. Jsou hlavními aktéry globalizačních procesů. Ve svých rukou soustřeďují obrovskou ekonomickou sílu, vykonávají, nebo alespoň usilují o politický vliv (snaží se ovlivnit politický vývoj nejen ve vlastních, ale i v cizích státech), ovlivňují veřejné mínění, ovlivňují působení vědy a techniky na náš život, mění sociální prostředí, roste jejich angažovanost v oblasti environmentální, mají silný kulturní vliv

² Termíny „právnická osoba“, „korporace“, „firma“ používám v další části textu jako synonymum pro obecné označení téhož.

³ SAMUELSON, P. A., NORDHAUS, W. D.: *Ekonomie*. 19. vydání. Praha: Svoboda, 2013, s. 118. ISBN 978-80-205-0629-0.

(například novou povahou komunikačních systémů). Mamutí nadnárodní společnosti postupně ovládají světové trhy a vymykají se kontrole národních vlád. Ochabuje i podnikatelská etika, která stále více ztrácí svůj duchovní rozměr protestantského kalvinismu.

Aktivity transnacionálních korporací překonávají hranice jednotlivých států a přispívají ke sjednocování globálního ekonomického prostoru. Důsledkem jejich činnosti se prohlubuje mezinárodní obchodní spolupráce, roste objem obchodovatelného zboží a služeb, tím také počet těchto subjektů, jejich zisků a podílu na trhu. Znakem současného globalizačního procesu je rovněž rostoucí pozice transnacionálních korporací z rozvojových zemí. Nově příchozí konkurence a rostoucí saturace trhu zesilují konkurenční boj o dominantní postavení. Transnacionální korporace mnohdy ve snaze po maximalizaci zisku přehlížejí zájmy hostitelských zemí, což přináší negativní dopady na ekonomiku, životní prostředí a dodržování lidských práv těchto států.⁴

Vedle těchto a řady dalších faktorů, jejichž působení přispívá k tzv. globalizaci společnosti, v rámci činnosti právnických osob, resp. ve sféře jejich vlivu dochází k protiprávní činnosti, která má v řadě případů povahu trestné činnosti. Ta může být velmi různorodá, od kartelových dohod, přes poškozování spotřebitelů hromadnou produkcí závadného zboží, může mít podobu finančních podvodů, protiprávních cenových manipulací, korupce nebo tzv. praní peněz (praní špinavých peněz), kybernetické kriminality, abych uvedl alespoň některé příklady trestné činnosti spojované s trestnou činností korporací.

Dokonce existují určité typy kriminality, které jsou zejména spojovány s právníkou osobou jako pachatelem trestné činnosti [organizování (nelegální) migrace, obchodování s lidmi, se zbraněmi, návykovými látkami, masivní poškozování životního prostředí a četné jiné případy]. Postupně se zvyšuje počet protiprávních jednání korporací záležejících v prorůstání kriminální činnosti těchto entit do vlastního dovoleného předmětu činnosti společnosti.

Na vrub právnických osob spadají i jiné delikty než jen čistě hospodářské. Hospodářská kriminalita ve své klasické formě kriminality bílých límečků⁵

⁴ CIHELKOVÁ, E., HNÁT, P., ŠTĚRBOVÁ, L., ZADRAŽILOVÁ, D. a kol.: Governance v kontextu globalizované ekonomiky a společnosti. Praha: Professional Publishing, 2014, s. 200. ISBN 978-80-7431-134-5.

⁵ Termín „kriminalita bílých límečků“ je jedním z pojmů, které nemají v kriminologii jednotný význam a které jsou rozličně interpretovány. Existují přinejmenším dvě koncepce

se postupně proměňuje v jev, který veřejné zájmy porušuje daleko podstatněji a nebezpečněji.

Společnost se proti škodlivým, nebezpečným, trestuhodným projevům především tzv. ekonomické globalizace brání mimo jiné právními prostředky, mezi kterými zaujímají významné místo prostředky trestní. Právníkům osobám je zejména v zemích náležejících k tzv. kontinentálnímu typu právní kultury rozšiřována jejich odpovědnost mimo již existující odpovědnosti ústavní, civilní, pracovněprávní a správní (administrativní) o nový druh odpovědnosti právnických osob, a to o odpovědnost trestní. Prakticky se tento trend projevuje tak, že v posledních padesáti, šedesáti letech jsou do právních řádů států náležejících ke kontinentálnímu typu právní kultury postupně zakotvovány různé podoby trestní odpovědnosti právnických osob.⁶

vymezuje tento pojem, z nichž jedna vychází z původní definice amerického kriminologa Edwina H. Sutherlanda, že jde o zločin páchaný váženou osobou ve vysokém postavení v rámci svého povolání nebo profese, tj. definuje tuto trestnou činnost podle pachatele a typu trestné činnosti, zatímco druhá definice zjednodušeně řečeno chápe kriminalitu bílých límečků jako druh zejména nenásilné hospodářské nebo obecněji majetkové i nemajetkové kriminality, ať již je pachatelem osoba fyzická nebo právnická, tedy vychází z konkrétního trestného činu bez ohledu na pachatele, srov. např. BROWN, S. E., ESBENSEN, F. A., GEIS, G.: *Criminology. Explaining Crime and Its Contents*. 9th ed., Oxon: Routledge, 2015, s. 497. ISBN 978-1-138-91559-6.

⁶ Pojem odpovědnosti a otázky s tím spojené náleží k nejsložitějším otázkám společenských věd. Obecný pojem odpovědnosti neexistuje. Trestní odpovědnost je specifickým druhem (podsystemem) právní odpovědnosti, jako jimi jsou například odpovědnost civilní, administrativní, ústavněprávní, pracovněprávní. Právní odpovědnost je jen jednou rovinou fenoménu odpovědnosti v obecném slova smyslu (hovoříme například také o odpovědnosti společenské, morální či politické). Odpovědnost je pojmovou součástí práva, právo bez odpovědnosti si nelze představit.

Právní odpovědnost bývá nejčastěji definovaná jako povinnost strpět při porušení právní povinnosti následky předpokládané právními normami v rámci odpovědnostního právního vztahu. Právní odpovědnost je zpravidla spojená se vznikem nové (sekundární) povinnosti, to v důsledku zaviněného porušení původní (primární) povinnosti. V tomto případě je právním důvodem zodpovědnosti skutečnost, že došlo k porušení povinnosti.

Někdy se pod právní odpovědnost zahrnují případy, ve kterých hrozí sankce bez toho, že by byla porušena povinnost. Skutečnost, která je právním důvodem zodpovědnosti, je zpravidla chápána širěji než jen jako porušení právní povinnosti. Rozumí se jím také jiný zákonu odporující stav, jako například uzavření smlouvy k obejití zákona, ale i objektivní skutečnost poškozující někoho jiného (například havárie dopravního prostředku, ke které došlo bez zavinění, a v ústavním právu to může být i například nespokojenost s činností někoho, kdo vykonává funkci a může být z ní v důsledku své veřejnoprávní odpovědnosti odvolán – viz MENCEROVÁ, I.: *Vybrané hmotnoprávní aspekty trestnej zodpovednosti právnických osôb*. In TURAYOVÁ, I., TOBIÁŠOVÁ, L., ČENTĚŠ, J. a kol.: *Trestná zodpovednosť právnických osôb*, *Studia Iuridica Bratislavenia* Nr. 49. Bratislava: Wolters Kluwer, 2016, s. 51–52. ISBN 978-80-8168-329-9.

Problematika trestní odpovědnosti právnických osob je jedním z diskutovaných a kontroverzních témat v systému práva, které vychází z kontinentálního typu právní kultury. Poněkud jiná je situace ve státech náležejících k anglo-americkému právnímu okruhu (anglické právo, USA, Kanada, Austrálie, Nový Zéland aj.), ve kterém má trestní odpovědnost korporací dlouhou tradici. Tamní liberální tradici a představě o dělbě moci lépe odpovídá, jestliže delikt ní normy mají univerzální charakter a o trestání deliktů rozhodují nezávislé soudy v soudním procesu.⁷

V současné době ani v literatuře zpravidla nenalzáme podněty svědčící o tom, že by v této oblasti mělo dojít k nějakým změnám.

Autoři zabývající se touto otázkou zpravidla pouze podrobně rozpracovávají podmínky trestní odpovědnosti právnických osob, zásadně ji však nijak nezpochybují.⁸

Pestrou analýzu institutu právní odpovědnosti ve velmi širokých souvislostech nalezneme například v monografii GERLOCH, A., BERAN, K., a kol.: *Funkce a místo právní odpovědnosti v recentním právním řádu*. Praha: Leges, 2014. ISBN 978-80-7502-058-1.

Trestní odpovědnost vzniká jednáním trestně odpovědného subjektu, který porušil nebo ohrozil zájem chráněný trestním zákonem, a jejím obsahem rozumíme povinnost pachatele vůči státu podrobit se právním následkům svého činu. Jde o tzv. sankční pojetí odpovědnosti. Trestní odpovědnost má retrospektivní charakter (sankcionujeme za něco, co se stalo v minulosti, míříme ale k tomu, aby se jednání v budoucnu neopakovalo). Pokud jde o hlubší vysvětlení pojmu trestní odpovědnost, je možné odkázat na dlouhou řadu pramenů, zejména na vysokoškolské učebnice, např. JELÍNEK, J. a kol.: *Trestní právo hmotné*. Obecná část. Zvláštní část. Praha: Leges, 2017. ISBN 978-80-7502-236-3, zejm. s. 19 a násl., nebo monografie, například GERLOCH, A., BERAN, K. a kol.: *Funkce a místo právní odpovědnosti v recentním právním řádu*. Praha: Leges, 2014. ISBN 978-80-7502-058-1. V českém trestním zákoníku jsou základy trestní odpovědnosti obsaženy v jeho hlavě druhé, § 12 a násl. tr. zák.

⁷ ŠÁMAL, P.: K úvodním ustanovením připravované rekodifikace trestního zákona. *Trestněprávní revue*, 2002, č. 12, s. 355. ISSN 1213-5313. K vysvětlení pojmů anglo-americký systém práva a otázkám souvisejícím srov. studii MACHŮ, M., ADLEROVÁ, E.: *Ochrana duševního vlastnictví ve státech anglo-americké a smíšené právní tradice*. Praha: Metropolitan University Prague Press; Wolters Kluwer ČR, 2018, s. 104. ISBN 978-80-87956-81-6.

⁸ Termín „anglické právo“ užívám jako zkratku pro anglické, waleské a severoirské právo, ve Skotsku se uplatňují určité odchylky. Srov. např. PIETH, M. IVORY, R. (ed.): *Corporate Criminal Liability, Emergence, Convergence and Risk*. Dordrecht: Springer, 2011. ISBN 978-94-007-0673-6; TADROS, V.: *Criminal Responsibility*. Oxford: Oxford University Press, 2005. ISBN 978-01-0022-5528; WELLS, C.: *Corporations and Criminal Responsibility*. 2nd edition. Oxford: Oxford University Press, 2001. ISBN 9780199246199; BRICKLEY, K.: *Corporate Criminal Liability*. 2nd edition. New York: N. Y. Boardman Callaghan, 1991. ISBN 978-0685090466; PINTO, A., EVANS, M.: *Corporate Criminal Liability*. London: Sweet and Maxwell, 2003. ISBN 978-0421792807; SPENCER, M. P., SIMS, R. R. (eds.): *Corporate Misconduct (The Legal, Societal, and Management Issues)*. London: Quorum Books, 1995. ISBN 0421894105; LEIGH, L. H.: *The criminal liability of corporations in*

KAPITOLA PÁTÁ
**TRESTNÍ ODPOVĚDNOST PRÁVNICKÝCH
OSOB V ČESKÉ REPUBLICE: PRAVÁ,
ODVOZENÁ, SOUBĚŽNÁ A NEZÁVISLÁ,
SUBJEKTIVNÍ**

**5.1. Úvodem k teoretickému vymezení koncepce
trestní odpovědnosti**

Trestní odpovědnost právnických osob založenou v České republice zákonem č. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim, lze charakterizovat určitými přívlastky, atributy, které vyjadřují povahu této odpovědnosti, nebo jinak řečeno její koncepci. Hovoříme o pravé trestní odpovědnosti, o odpovědnosti odvozené, ve vztahu k trestní odpovědnosti fyzických osob o odpovědnosti souběžné a nezávislé a nakonec o odpovědnosti subjektivní.

Ostatně vymezení způsobu regulace protiprávní činnosti právnických osob, způsobilosti právnické osoby jednat v trestněprávním smyslu a jednat „zaviněně“, závislost či nezávislost trestní odpovědnosti právnických osob na trestní odpovědnosti fyzických osob za týž skutek, možnost právnické osoby „vyvinít“ se z trestní odpovědnosti – to jsou základní otázky konceptu trestní odpovědnosti právnických osob.

Důvod, pro který se zabýváme koncepcí trestní odpovědnosti právnických osob, je jasný a zřetelný. Významným předpokladem efektivnosti právní úpravy, dosažení kriminálněpolitických cílů přijaté úpravy a efektivnosti následků přijaté koncepce právní úpravy jsou zkoumání její zákonné podstaty a zvažování, zda přijatý model právní úpravy plní očekávání, která s jeho přijetím byla spojena.²⁴⁶

²⁴⁶ Efektivnost (efektivitu) chápeme v nejobecnější rovině jako vztah mezi účelem (efektem), který poskytuje zkoumaný systém, a náklady nutnými pro jeho dosažení. Úlohou státu jako politické organizace vybavené monopolem moci je zajišťování pokud možno co nejméně konfliktního fungování vztahů v rámci ekonomické a sociální struktury dané společnosti. Výrazem plnění této úlohy jsou různé funkce státu, ke kterým náleží i funkce ochranná (vnitřní a vnější) a regulativní.

K tomu, abychom mohli vyhodnotit efektivitu kriminalizace jednání právnických osob, by bylo potřebné mít k dispozici data o tom, nakolik tato kriminalizace vedla k lepší ochraně

V literatuře Danková v této spojitosti připomíná obecné pravidlo: Čím kontroverznější a složitější je právní institut, o to naléhavější je potřeba jeho zevrubného zpracování.²⁴⁷

Aplikační praxe v našich podmínkách tento úkol plní jen omezeně. Rozvíjí se jen postupně, počet pravomocně skončených trestních věcí zatím není tak velký, aby bylo možné vyvodit určité obecné závěry týkající se přijatého modelu trestní odpovědnosti, justiční praxe se logicky soustřeďuje na komentář ke konkrétním kauzám, které posuzovala. Aplikační praxe advokátní se pak až na výjimky upnula na ustanovení § 8 odst. 5 topo umožňující „vyvinění“ právnických osob, resp. vyvinění právnických osob za použití tzv. *compliance* programů, a k hlubší reflexi také dosud nedospěla.²⁴⁸

Zkoumání koncepce trestní odpovědnosti právnických osob v České republice je také ovlivněno dvěma aspekty, které souvisí s tím, že náš právní řád je součástí kontinentálního právního modelu. Z toho vyplývá nejen určitá opožděnost přijetí trestní odpovědnosti právnických osob (ve srovnání se systémem *common law*) a opožděnost v bádání o tomto fenoménu včetně bádání o modelech trestní odpovědnosti právnických osob, ale také okolnost, že v kontinentálním modelu jsou právní úpravy přijímány legislativní cestou a již v průběhu projednávání legislativního návrhu nebo později v rámci novelizací přijaté právní úpravy může být navrhovaný právní model trestní odpovědnosti právnických osob i podstatně změněn. Svědčí o tom může v našich českých poměrech například šestá novela topo provedená zák. č. 183/2016 Sb. (přinášející v podstatě generální trestní odpovědnost korporací za všechny trestné činy a nejasnou možnost „vyvinění“ právnické osoby za určitých podmínek a vyvolávající diskuse o údajném obrácení důkazního břemene v trestním řízení).²⁴⁹

společnosti před kriminalitou (a to formou individuální či generální prevence, efektivnějším postihem, záchranou ohrožených statků a jinými nástroji). Posléze na základě údajů o nákladech, které kodifikace trestní odpovědnosti právnických přinesla (například náklady na zatížení systému trestní justice), bychom mohli posoudit něco jako základní nákladovou efektivitu spojenou se zavedením trestní odpovědnosti právnických osob.

²⁴⁷ DANKOVÁ, K.: Kriminologické aspekty trestní odpovědnosti právnických osob. *Acta Universitatis Carolinae – Iuridica*, vol. LXIII, 2017, 2, s. 59. ISSN 0323-0619.

²⁴⁸ Samozřejmě v oblasti procesní úpravy se vedou čilé diskuse o nedostatcích přijaté právní úpravy například z hlediska zastupování obviněné právnické osoby, rozsahu její obhajoby, nutné obhajoby právnických osob a podobně, nicméně na tomto místě máme na mysli koncepční otázky hmotněprávní.

²⁴⁹ Právní úprava, jak již bylo řečeno, byla přijata na podkladě návrhu koncipovaného poslanci ústavně právního výboru Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR, neprošla Legislativní radou vlády, a tedy ani klasickým připomínkovým řízením.

KAPITOLA ŠESTÁ

MOŽNOST PRÁVNICKÉ OSOBY „VYVINIT“ SE Z TRESTNÍ ODPOVĚDNOSTI

Patrně největší pozornost v krátké historii zákona č. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim, vzbudila šestá novela tohoto zákona, provedená zákonem č. 183/2016 Sb., která nabyla účinnosti dnem 1. 12. 2016. Důvodů je několik. Jsou jimi zejména:

1. Problematický způsob přijímání zmíněné novely – zejména okolnost, že projednávání novely trvalo téměř dva roky, přičemž obsah následně přijatého znění novely se dosti podstatně lišil od původní vládní předlohy, vládní návrh novely neobsahoval přijaté ustanovení o vyvinění právnické osoby z trestní odpovědnosti, a proto není k dispozici důvodová zpráva o účelu tohoto nově přijatého ustanovení.
2. Rozšíření kriminalizace jednání právnických osob v ustanovení § 7 topo, zavedení v podstatě obecné trestní odpovědnosti právnických osob za všechny trestné činy s výjimkou malého počtu trestných činů vyjmenovaných v zákoně.
3. Vložení nového ustanovení § 8 odst. 5 topo, umožňujícího právnické osobě „vyvinít“ se z trestní odpovědnosti za určitých podmínek.

K jednotlivým důvodům podrobněji.

Ad 1: Novela zákona o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim byla projednávána v Parlamentu České republiky relativně dlouhou dobu, přičemž přijaté konečné znění se poměrně lišilo od vládou předložené předlohy.

Vládní návrh zákona byl Poslanecké sněmovně předložen dne 3. 9. 2014 jako sněmovní tisk č. 304/0. Návrh původně obsahoval zjednodušeně řečeno pouze požadavek rozšíření kriminalizace jednání právnických osob, o „vyvinění“ právnické osoby tam nebylo řečeno nic. Až později, v rámci projednávání novely v Poslanecké sněmovně Parlamentu ČR, byly prostřednictvím poslanecké iniciativy uplatněny pozměňovací návrhy požadující zavedení nějaké podoby zproštění se trestní odpovědnosti právnické osoby.

Vládní návrh novely zákona o trestní odpovědnosti právnických osob se od počátku setkal s rozhodnými námitkami ze strany nauky trestního práva, zástupců odborných hospodářských kruhů, advokacie a v neposlední řadě i jednotlivých poslanců ústavního právního výboru Poslanecké sněmovny, kte-

rý předložený návrh jako jeden z garančních výborů projednával dvakrát, a to v lednu a v březnu roku 2015. Jako reakci na původní vládní návrh a na poslanecké náměty *de lege ferenda* a celkovou kritiku předloženého návrhu na změnu zákona o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim bylo projednávání tohoto vládního návrhu v březnu 2015 přerušeno a Ministerstvo spravedlnosti bylo požádáno o vypracování pozměňovacího návrhu. Ministerstvo spravedlnosti připravilo doplňující návrh k Sněmovnímu tisku 304, který spočíval ve změně jediného odstavce jediného ustanovení, a to ustanovení § 8 odst. 1 topo, který měl podle návrhu znít takto: § 8 odst. 1: „Trestným činem spáchaným právnickou osobou je protiprávní čin spáchaný v jejím zájmu, jednal-li tak...“ Žádná jiná změna, jak ustanovení § 8 topo, tak i jiného ustanovení topo, tedy ani ustanovení § 7 topo, se nenavrhovala.³¹⁰

Po dalším projednání v garančním ústavně právním výboru Poslanecké sněmovny dne 12. 2. 2016, tedy po více než roce projednávání, byl nakonec vládní návrh doporučen k projednání v plénu Poslanecké sněmovny s celkem šesti změnami. Byla nakonec doporučena zásadní změna, tj. rozšíření okruhu jednání, která mají být kriminalizována, pokud byla spáchána právnickou osobou, a dále byla doporučena změna ustanovení § 8 topo, která určuje podmínky, za kterých se jednání fyzických osob jednajících za právnickou osobu přičítá této právnické osobě, a to úpravou § 8 odst. 1 písm. a), § 8 odst. 2 písm. b) topo a vložením nového ustanovení § 8 odst. 5 topo, podle něhož se právnická osoba trestní odpovědnosti podle odstavců 1 až 4 zproští, pokud vynaložila veškeré úsilí, které na ní bylo možno spravedlivě požadovat, aby spáchání protiprávního činu osobami uvedenými v odstavci 1 zabránila.³¹¹

Ve třetím čtení dne 23. 3. 2016 na 42. schůzi Poslanecké sněmovny pak byl návrh zákona včetně uvedených pozměňovacích návrhů Poslaneckou sněmovnou schválen a následně postoupen Senátu, který jej dne 27. 4. 2016 vrátil zpět Poslanecké sněmovně s návrhem na vypuštění ustanovení § 8 odst. 5

³¹⁰ Původní větvi § 8 odst. 1 topo znělo: „Trestným činem spáchaným právnickou osobou je protiprávní čin spáchaný jejím jménem nebo v jejím zájmu nebo v rámci její činnosti.“ V tomto textu byla vypuštěna slova „jejím jménem“. Důvodem je okolnost, že z občanského zákoníku plyne, že právnická osoba nikdy nejedná sama, protože při každém jednání musí být fakticky zastoupena nějakou fyzickou osobou (srov. např. § 151 odst. 1 obč. zák.).

³¹¹ Pozměňovací a jiné návrhy k vládnímu návrhu zákona, kterým se mění zák. č. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim, ve znění pozdějších předpisů (tisk 304) dostupné na <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=7&CT=304&CT1=5> [zobrazeno 29. 2. 2016].

topo a též s návrhem na vypuštění trestného činu účasti na sebevraždě podle § 144 tr. zák. z negativního výčtu ustanovení § 7 topo.

Na schůzi Poslanecké sněmovny konané dne 24. 5. 2016 bylo rozhodnutí Senátu přehlasováno a Poslanecké sněmovna setrvala na původním návrhu tak, jak byl Senátu původně postoupen (usnesení č. 1228). Pro setrvání hlasovalo 134 přítomných poslanců, 14 poslanců bylo proti. Přijatý zákon podepsal prezident a dne 6. 6. 2016 byl odeslán k publikaci ve Sbírce zákonů. Zákon byl vyhlášen 13. 6. 2016 ve Sbírce zákonů v částce 70 pod č. 183/2016 Sb.

Stálým nešvarem české trestní legislativy je někdy až extrémně krátká doba legisvakance, tedy doba mezi okamžikem platnosti a účinnosti právního předpisu (*vacatio legis*). V tomto případě činila pět a půl měsíce (zákon byl vyhlášen ve Sbírce zákonů dne 13. 6. 2016 a účinnosti nabyl dnem 1. 12. 2016 – to znamená, že legisvakance byla v podstatě úměrná rozsahu, a zejména významu přijatých změn, jež nový zákon přinesl). Tím se přístup zákonodárce lišil při přijímání původní verze zákona o trestní odpovědnosti právnických osob v roce 2011.

Ad 2: Pokud jde o rozsah kriminalizace jednání právnických osob, který zákon č. 183/2016 Sb. rozšířil, je tato otázka obsahem následující, sedmé kapitoly.

Ad 3: Ve znění před novelou zákona o trestní odpovědnosti právnických osob provedenou zákonem č. 183/2016 Sb., tedy do 30. 11. 2016, bylo možné, aby se právnická osoba vyvinila³¹² z trestní odpovědnosti, pokud čin spáchal zaměstnanec právnické osoby při plnění pracovních úkolů či osoba v obdobném postavení (například pracovník pracující pro právnickou osobu na základě dohody o provedení práce, agenturní zaměstnanec, člen družstva) a jednalo se o výlučný excés zaměstnance, tj. pokud právnická osoba dodržela vše, co bylo možné od ní spravedlivě požadovat podle § 8 odst. 2 písm. b) topo (tj. provedla taková opatření, která měla provést podle jiného právního předpisu či která po ní lze spravedlivě požadovat; mezi tato opatření spadá především povinná nebo potřebná kontrola nad činností zaměstnanců nebo

³¹² Vyvinění z trestní odpovědnosti (exkulpace) je nutné odlišovat od tzv. liberace, která je možná u objektivní odpovědnosti nezávislé na subjektivním stavu, tj. zavinění. Takovou odpovědnost je možné nalézt především v oblasti správního práva a liberační důvod se uplatní vzhledem k okolnostem objektivního charakteru, tj. nezávislých na lidské vůli. Právnické osoby jsou fiktivní organizační útvary a jejich odpovědnost, jak jsme uvedli v předchozí kapitole, je subjektivní s tím, že jejich zavinění se odvozuje od fyzické osoby, jejíž jednání je právnické osobě přičítáno.

KAPITOLA OSMÁ

PŘECHOD TRESTNÍ ODPOVĚDNOSTI NA PRÁVNÍHO NÁSTUPCE

8.1. Úvodem

Zatímco trestní odpovědnost fyzických osob je přísně individuální, nelze ji „přenést“ na jinou fyzickou osobu, základní trestněprávní vztah mezi státem (orgánem činným v trestním řízení) a mezi pachatelem trestného činu, který vzniká na základě protiprávního úkonu, tj. spáchání trestného činu, končí smrtí oprávněného a povinného subjektu a netrvá dále,³⁶⁰ u trestní odpovědnosti právnických osob tomu tak není.

Podle § 10 odst. 1 topo trestní odpovědnost právnické osoby přechází na všechny její právní nástupce.

Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim mimo obecné úpravy přechodu trestní odpovědnosti právnické osoby na všechny její právní nástupce (§ 10 odst. 1) pamatuje i na princip proporcionality, který je s přechodem trestní odpovědnosti na více právnických nástupců spojen. Podle § 10 odst. 2 topo přešla-li trestní odpovědnost právnické osoby na více právních nástupců této právnické osoby, přihlédne soud při rozhodování o druhu a výměře trestu nebo ochranného opatření i k tomu, v jakém rozsahu na každého z nich přešly výnosy, užitky a jiné výhody ze spáchaného trestného činu, případně i k tomu, v jakém rozsahu kterýkoli z nich pokračuje v činnosti, v souvislosti s níž byl spáchán trestný čin. Při přechodu trestní odpovědnosti právnické osoby na více právních nástupců tak musí soud posoudit, v jakém rozsahu přešly výnosy, užitky a jiné výhody z trestného

³⁶⁰ Po smrti pachatele-fyzické osoby nelze vůči pachateli vyvozovat trestněprávní důsledky, které jinak vyplývají ze spáchání trestného činu a jsou typické pro postih pachatele. Důvody zániku trestnosti činu uplatňují orgány činné v trestním řízení a soud z úřední povinnosti. Tyto okolnosti způsobují trvalý zánik práva státu na potrestání pachatele. V důsledku zániku trestnosti ovšem nezaniká pro stát možnost vyvozovat jiné trestněprávní důsledky, například možnost uložit ochranné opatření zabrání věci nebo vyvozovat odpovědnost za škodu.

Smrt obviněného, proti kterému se vede trestní řízení (nebo jeho prohlášení za mrtvého), jde-li o fyzickou osobu, je důvodem nepřipustnosti trestního stíhání podle § 11 odst. 1 písm. d) tr. řádu – trestní stíhání nelze zahájit, a bylo-li již zahájeno, nelze v něm pokračovat a musí být zastaveno.

činu na právní nástupce právnické osoby. Současně je třeba zohlednit, v jakém rozsahu kterýkoli z právních nástupců pokračuje v činnosti, v souvislosti s ním byl spáchán trestný čin. Teprve po takovém vyhodnocení daného případu může soud rozhodnout o přiměřené sankci, kterou lze nástupci uložit.

Zásada přechodu trestní odpovědnosti na právního nástupce se stala jednou ze základních zásad českého trestního práva hmotného.³⁶¹ Až dosud trestní právo neznalo trestněprávní odpovědnost právního nástupce pachatele trestného činu.

V ustanovení § 10 odst. 1 topo nalézáme nový, pro dosavadní trestní právo neznámý způsob vzniku trestní odpovědnosti *ex lege*.³⁶² Trestní odpovědnost přechází z moci zákona na všechny právní nástupce. Zákon nepřipouští možnost, aby trestní odpovědnost přešla jen na některé právní nástupce. Znamená to, že bez ohledu na projev vůle právnické osoby přejde trestní odpovědnost na její právní nástupce. Ustanovení § 10 odst. 1 topo náleží ovšem k nejméně srozumitelným a nejméně jasným ustanovením zákona č. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim.

Fenyk, Smejkal a Bílá uvádí, že nikoli zcela jasná, široká a nedomyšlená koncepce přechodu trestní odpovědnosti v zákoně o trestní odpovědnosti právnických osob by nepochybně zasluhovala zpřesnění ze strany zákonodárce, neboť vyvolává řadu zásadních právních otázek bez jednoznačné odpovědi.³⁶³

Shora řečené je dostatečným důvodem, abychom se tímto ustanovením zabývali jako jedním z velkých problémů současné právní úpravy trestní odpovědnosti právnických osob v České republice.

Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim č. 418/2011 Sb. vychází ze široké koncepce právního nástupnictví právnické osoby.

Topo blíže nestanoví, na kterého konkrétního právního nástupce trestní odpovědnost přechází. Máme proto za to, že trestní odpovědnost přechází kontinuálně na všechny právní nástupce, tedy nejen na právního nástupce v první řadě, ale i na právního nástupce v dalších řadách. Právnická osoba A se

³⁶¹ JELÍNEK, J. a kol.: Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část. 6. vydání. Praha: Leges, 2017, s. 41. ISBN 978-80-7502-236-3.

³⁶² ZÁHORA, J.: Zánik trestnosti činu právnické osoby. In JELÍNEK, J. a kol.: Trestní odpovědnost právnických osob – pět let poté. Praha: Leges, 2017, s. 94. ISBN 978-80-7502-9.

³⁶³ FENYK, J., SMEJKAL, L., BÍLÁ, I.: Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim. Komentář. 2. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2018, s. 72. ISBN 978-80-7552-965-7.

rozdělí na dvě právnické osoby A 1 a A 2, které se dále transformují na právnickou osobu A 11 a právnickou osobu A 12, druhá pak na právnické osoby A 21 a A 22 – na všechny pak přechází trestní odpovědnost, což je logické vyústění zákonné koncepce trestní odpovědnosti právního nástupce právnické osoby.

8.2. Problémy platné právní úpravy

Jak bylo řečeno výše, jedna jediná obecná věta ustanovení § 10 odst. 1 topo („Trestní odpovědnost právního nástupce právnické osoby přechází na všechny její právní nástupce“) vyvolává řadu otázek, ale nenabízí mnoho odpovědí. A pokud odpovědi nabízí, často jde o odpovědi obsahově protikladné.

Smysl citovaného ustanovení je zřejmý, jasný a logický – zabránit, aby se provinilá právnická osoba vyhnula důsledkům trestní odpovědnosti tím, že se nějakým způsobem transformuje (sloučí, splyne, rozštěpí, odštěpí, převede jmění na právního nástupce, změní svoji organizační strukturu etc.). Pokud by nedošlo k zakotvení přechodu trestní odpovědnosti v topo, postačilo by, aby právnická osoba, která spáchala trestný čin, změnila například svoji organizační strukturu nebo se rozštěpila anebo zanikla – a případným důsledkům spáchání trestného činu by unikla. Tím by trestní odpovědnost logicky neplnila svůj společenský a právní účel.

Zatímco trestně stíhaná fyzická osoba se nemůže nijak změnit a až do své smrti zůstane totožnou osobou, právnická osoba jakožto uměle vytvořený právní útvar může kdykoliv v průběhu své existence až do svého zániku procházet řadou právních změn a majetkových dispozic, které mohou být vedeny úmyslem vyhnout se trestní odpovědnosti. Právě z tohoto důvodu zavádí zákon po vzoru rakouské právní úpravy princip přechodu trestní odpovědnosti v případě změny právnické osoby na její právní nástupce, uvádí se ve druhém vydání komentáře k trestní odpovědnosti právnických osob autorů Fenyka, Smejkal a Bílé.³⁶⁴

Jak jsme uvedli výše, ustanovení § 10 odst. 1 topo přináší několik otázek:

- a) Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob spojuje přechod trestní odpovědnosti s právním nástupnictvím, neuvádí však, zda jde o univerzální právní nástupnictví, či singulární právní nástupnictví, neuvádí, zda právních nástupců může být i více.

³⁶⁴ FENYK, J., SMEJKAL, L., BÍLÁ, I.: Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim. Komentář. Op. cit. s. 41.

- b) Z textu zákona není jasné, zda dochází při nástupnictví právnické osoby k zániku právnické osoby, která spáchala trestný čin.
- c) Zákon dále neuvádí, jaký je vztah přechodu trestní odpovědnosti na právního nástupce se stavem trestního řízení proti právnické osobě.
- d) Otázkou je, zda k přechodu trestní odpovědnosti na právního nástupce dochází objektivně, nebo zda je zde nějaké „zavinění“ právnické osoby, na kterou trestní odpovědnost přešla.
- e) V zákoně nezodpovězenou otázkou je také otázka, zda trestní odpovědnost právnické osoby by mohla přejít z právnické osoby na osobu fyzickou.
- f) Je účelné trestně stíhat právního nástupce právnické osoby?
K jednotlivým otázkám je možno uvést:

Ad a)

Právním nástupcem právnické osoby je ten, kdo v souladu se zákonem nabývá práva a povinnosti, které jiný pozbyl. Právní nástupnictví bývá označováno také jako sukcese.³⁶⁵

V nauce rozlišujeme mezi dvěma druhy nástupnictví, a to mezi univerzální sukcesí a singulární sukcesí.

Při univerzální sukcesí vstupuje právní nástupce v zásadě do všech práv a povinností právního předchůdce a děje se tak na základě jediného právního úkonu nebo jediné právní skutečnosti.

Při singulárním nástupnictví dochází k převodu jednotlivých práv a povinností, právní nástupce vstupuje jen do určitého práva nebo povinnosti, například při převodu konkrétní majetkové hodnoty.

Otázku, kdo je právním nástupcem právnické osoby, pak musí orgány činné v trestním řízení řešit jako otázku předběžnou v trestním řízení (§ 9 tr. řádu). Jak vyplývá z dalšího výkladu, jde o relativně složitou otázku ze soukromého práva, její řešení může být i časově náročné (může se řešit i několik měsíců před civilním soudem) a výsledek nejistý. Již z tohoto důvodu se domníváme, že ustanovení § 10 odst. 1 topo má dosud především účinek preventivní a že k jeho aplikaci dojde jen výjimečně.

Šámal, odvolávaje se na důvodovou zprávu k vládnímu návrhu osnovy zákona o trestní odpovědnosti právnických osob, uvádí, že inspirace pro českou právní úpravu byla čerpána z rakouské právní úpravy, ve které ustanovení § 10 rakouského Spolkového zákona o odpovědnosti sdružení za trestné

³⁶⁵ Z latinského *successio* – řada, posloupnost.

činy z roku 2005 (Verbandsverantwortlichkeitsgesetz) upravuje tuto otázku tím způsobem, že účinky spojené s trestní odpovědností právnické osoby nastávají vůči jejímu právnímu nástupci bez dalšího k okamžiku vzniku právního nástupnictví. Proto po vzoru této úpravy bylo převzato ustanovení o právním nástupnictví právnické osoby a současně bylo přihlédnuto k tomu, že změna právnické osoby je vázána na specifické procesní postupy občanského nebo obchodního práva.³⁶⁶

Podíváme-li se ale na ustanovení § 10 zmiňované rakouské právní úpravy, zjistíme, že tato je mnohem propracovanější než česká právní úprava. Výslovně totiž stanoví, že trestní odpovědnost právnické osoby přechází pouze na její univerzální nástupce, přičemž za univerzálního nástupce se považuje i nástupce singulární, pokud se tento stane vlastníkem podstatné části podniku anebo na něj přechází podstatná část činnosti jeho předchůdce.

Rakouská úprava tedy výslovně řeší otázku, zda se k přechodu trestní odpovědnosti vyžaduje univerzální nástupnictví, anebo singulární nástupnictví, anebo oboje a za jakých podmínek.

Bylo již řečeno, že trestní odpovědnost předně přechází na všechny právní nástupce právnické osoby. Jestliže právnická osoba, která je bezprostředním právním nástupcem právnické osoby, opět zanikne nebo se přemění s dalším právním nástupcem, je i tato další osoba právním nástupcem trestně odpovědné právnické osoby a přechází na ni trestní odpovědnost. Případná trestní odpovědnost nastupujících právnických osob v další a další řadě by ovšem musela být posuzována z hlediska závažnosti uplatnění příčinného vztahu podle zásady gradace příčinné souvislosti, z hlediska existence či neexistence „zavinění“ právního nástupce a z hlediska subsidiarity trestní represe.

Zda a kdy dojde k přechodu trestní odpovědnosti právnické osoby v tom kterém případě, bude ovšem záviset na tom, zda a kdy dojde k právnímu nástupnictví té které právnické osoby. A protože právnických osob podléhajících trestní odpovědnosti je dlouhá řada a mohou se právní formou i velmi lišit,³⁶⁷ může být v konkrétním případě obtížné určit, kdy a na koho přešla

³⁶⁶ ŠÁMAL, P.: K přechodu trestní odpovědnosti právnické osoby na její právní nástupce. In JELÍNEK, J. a kol.: Trestní odpovědnost právnických osob – bilance a perspektivy. Op. cit. s. 171. Shodně FOREJT, P., HABARTA, P., TREŠLOVÁ, L.: Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim s komentářem. Praha: Linde, 2012, s. 101. ISBN 978-80-7201-875-8.

³⁶⁷ Osobní působnost zákona o trestní odpovědnosti právnických osob je stanovena relativně široce. Podle zákona o trestní odpovědnosti právnických osob (§ 6 odst. 1 topo) nejsou trestně odpovědné: